ΕΤΟΣ Δ΄. Ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης τῇ 12 Ἰανουαρίου 1914 ΑΡΙΘ. 160.

ΠΟΙΜΗΝ

ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΟΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΝ ΚΗΡΥΓΜΑ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ ΤΗΣ ΕΝ ΚΡΗΤΗι ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΔΑΠΑΝΗι ΤΩΝ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑΚΩΝ ΤΑΜΕΙΩΝ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΤΟ ΣΥΜΒΟΛΟΝ ΤΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ

ΟΜΙΛΙΑ ΛΑ΄.

Ο ΕΠΙ ΓΗΣ ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

Β΄. ΕΤΟΣ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΑΥΤΟΥ ΚΗΡΥΓΜΑΤΟΣ

«*Σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας » τῆς Παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα*».

Κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τοῦ δημοσίου αὐτοῦ βίου ὁ Κύριος ἡμῶν δὲν περιωρίσθη εἰς μόνην τὴν ***ἐπὶ τοῦ Ὄρους*** ὁμιλίαν καὶ διδασκαλίαν καὶ τὰ θαύματα, ἅπερ ἐτέλεσε, περὶ ὧν πάντων εἰς τὴν προηγουμένην ὁμιλίαν ὡμιλήσαμεν, ἀλλὰ καὶ ἄλλας ὑψηλὰς ἐπίσης καὶ θαυμαστὰς διδασκαλίας ἐδίδαξε καὶ θαύματα ἐτέλεσε περὶ τῶν ὁποίων σήμερον προτιθέμεθα νὰ ὁμιλήσωμεν.

Ὁ Σωτὴρ ἐκάθητο παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Τιβεριάδος. Ἐπειδὴ δὲ συνήχθη ὄχλος πολὺς εἰσῆλθεν εἰς πλοῖον καὶ ἤρξατο νὰ διδάσκῃ ἐκ τοῦ πλοίου τοὺς ὄχλους διὰ παραβολῶν. Παραβολὴ δὲ εἶναι ἡ ἀλληγορικὴ καὶ συμβολικὴ ὁμιλία καὶ διδασκαλία, ἡ ὁποία γίνεται διὰ παραθέσεως καὶ συγκρίσεως γνωστῶν πραγμάτων, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῶν ὁποίων κρύπτονται σπουδαῖαι ἀλήθειαι. Καὶ πρώτην παραβολὴν εἶπε τὴν τοῦ σπο-

ρέως καὶ τοῦ σπόρου, τὴν ὁποίαν οἱ μαθηταὶ εὐθὺς μὲν δὲν ἠννόησαν, ἡρμήνευσεν ὅμως κατόπιν εἰς αὐτοὺς ὁ Κύριος, ἐφαρμόζων ὅλην αὐτῆς τὴν διήγησιν ἐπὶ τοῦ κήρυκος καὶ διδασκάλου, καὶ ἐπὶ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος κηρυττόμενος δὲν εὑρίσκει πάντοτε καρδίας ἀγαθὰς διὰ νὰ καρποφορήσῃ. Μετὰ τὴν παραβολὴν τοῦ σπόρου παρέθηκε τὴν παραβολὴν τῶν ζιζανίων, διὰ τῆς ὁποίας παρομοιάζει τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ὡς καὶ τὴν ἁγίαν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς Ἐκκλησίαν πρὸς ἄνθρωπον, ὅστις ἐνῷ ἔσπειρε καλὸν σπέρμα εἰς τὸν ἀγρὸν αὐτοῦ, συνανεβλάστησαν μετὰ τοῦ σίτου καὶ τὰ ζιζάνια, ἤτοι οἱ ἁμαρτωλοί, καὶ κακοὶ καὶ ἀσεβεῖς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ. Ἐπίσης εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἀναφέρονται καὶ αἱ ἄλλαι δύο παραβολαὶ ἡ τοῦ σινάπεως καὶ ἡ τῆς ζύμης. Τὰς παραβολὰς ταύτας εἶπεν ἀπὸ τοῦ πλοίου· ὅταν δὲ ἦλθεν εἰς τὴν οἰκίαν ἡρμήνευσεν αὐτὰς κατὰ παράκλησιν τῶν μαθητῶν αὐτοῦ.

Συνεχίζων τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ὁ Σωτὴρ παρομοιάζει πάλιν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν πρὸς θησαυρὸν κεκρυμμένον ἐν ἀγρῷ, πρὸς ἄνθρωπον ἔμπορον ζητοῦντα καλοὺς μαργαρίτας, καὶ τέλος πρὸς σαγήνην, ριφθεῖσαν εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ συναγαγοῦσαν ἐκ παντὸς εἴδους ὀψαρίων, πρὸς τὰ ὁποῖα παρομοιάζει τοὺς δικαίους καὶ τοὺς πονηρούς, ἐξ ὧν οὗτοι μὲν θὰ καταδικασθῶσιν εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρός, ἐκεῖνοι δὲ θὰ ἐκλάμψωσιν ὡς ὁ ἥλιος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἶχεν ἀνάπαυσιν ἕνεκα τοῦ πλήθους τῶν ὄχλων διέταξε πρὸς τὸ ἑσπέρας νὰ ἀπέλθωσιν εἰς τὸ πέραν τῆς λίμνης Γεννησαρέτ. Ἐνῷ δὲ περιεπάτει ἀκόμη παρὰ τὸν αἰγιαλὸν προσῆλθέ τις γραμματεὺς παρακαλῶν νὰ ἐπιτρέψῃ αὐτῷ νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ, εἷς δὲ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ παρεκάλεσεν αὐτὸν νὰ τῷ ἐπιτρέψῃ ἵνα ὑπάγῃ νὰ θάψῃ τὸν πατέρα του. Ὁ Κύριος ὅμως γνωρίσας τοὺς διαλογισμοὺς αὐτῶν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐναντίαν εἰς τὰς ἐπιθυμίας αὐτῶν ἀπάντησιν. Μετὰ τοῦτο ἀφέντες τοὺς ὄχλους καὶ ἐμβάντες εἰς τὸ πλοῖον διέπλευσαν εἰς τὸ πέραν. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸν πλοῦν ἠγέρθη τρικυμία, ὁ Κύριος κατέπαυσε ταύτην διὰ μόνου τοῦ λόγου αὐτοῦ, καὶ ἐγένετο γαλήνη.

Ὁ Σωτὴρ ἀποβιβασθεὶς εἰς τὸ πέραν τῆς λίμνης ἔρχεται εἰς τὴν χώραν τῶν Γαδαρηνῶν, ὅπου ἐθεράπευσε δαιμονιζόμενον κατεχόμενον ὑπὸ λεγεῶνος δαιμονίων, ἅτινα ἐξελθόντα ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου εἰσῆλθον εἰς τοὺς ἐκεῖ πλησίον βοσκομένους χοίρους, οἱ ὁποῖοι ὥρμησαν κατὰ τοῦ κρημνοῦ εἰς τὴν θάλασσαν. Ὁ θεραπευθεὶς δὲ δαιμονιζόμενος ἐγένετο κῆρυξ τῆς παντοδυναμίας καὶ εὐσπλαγχνίας τοῦ Θεοῦ. Εὐθὺς μετὰ τοῦτο ἐπέστρεψε διὰ τῆς λίμνης καὶ ἦλθεν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ὅπου καίτοι πολλὰ ἐτέλεσε θαύματα, δὲν ἀνεγνωρίζετο ὅμως ὡς προφήτης. Ἐκεῖθεν ἀπελθὼν περιῆλθε διάφορα μέρη κηρύττων καὶ εὐεργετῶν καὶ εὐσπλαγχνιζόμενος τοῖς προσερχομένοις ὄχλοις, διὸ καὶ ἔλεγε πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ «*ὁ μὲν θερισμὸς πολύς, οἱ δὲ ἐργάται ὀλίγοι*». Διὰ τὸν λόγον τοῦτον προσκαλεσάμενος τοὺς δώδεκα μαθητὰς καὶ καθοπλίσας αὐτοὺς διὰ θείας δυνάμεως καὶ ἐξουσίας, ἀπέστειλεν εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου αὐτοῦ, οὐχὶ εἰς τὰς πόλεις τῶν Ἐθνικῶν καὶ Σαμαρειτῶν, ἀλλὰ μόνον εἰς τὰς τῶν Ἰουδαίων, «*πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραήλ*». Διδάξας δὲ αὐτοὺς τὸν τρόπον, καθ' ὃν ὤφειλον νὰ φέρωνται ἐν καιρῷ

τοῦ κηρύγματος καὶ προειπὼν εἰς αὐτοὺς τοὺς διωγμούς, τοὺς ὁποίους ἔμελλον νὰ ὑποστῶσι, νουθετεῖ αὐτοὺς νὰ στηρίξωσιν τὴν ἑαυτῶν ἐλπίδα εἰς τὸν Θεόν, καὶ μηδὲν ἐν τῷ κόσμῳ νὰ φοβηθῶσι. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀπεκεφαλίσθη ὁ Τίμιος Πρόδρομος, τοῦ ὁποίου τὸ σῶμα ἔθαψαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Ἀλλὰ τοσαύτη ἦτο ἡ κατὰ τοῦ Προδρόμου μανία καὶ λύσσα τοῦ τε Ἡρώδου καὶ τῆς Ἡρωδιάδος, ὥστε ὅταν οὗτοι ἤκουσαν τὰ περὶ τῆς θείας διδασκαλίας καὶ τὰ θαυμάσια ἔργα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐνόμισαν ὅτι αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Ἰωάννης ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν, καὶ διὰ τοῦτο αἱ δυνάμεις ἐνεργοῦσιν ἐν αὐτῷ. Ἄλλοι δὲ ἐθεώρουν τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ὡς τὸν προφήτην Ἠλίαν, καὶ ἄλλοι ὡς ἕνα τῶν ἀρχαίων Προφητῶν.

Ἀφοῦ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἔμαθε τὸν θάνατον τοῦ Προδρόμου ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν διὰ πλοίου καὶ ἦλθεν εἰς ἔρημον τόπον μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ εἰς Βηθσαϊδά. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἔσπευσαν οἱ ὄχλοι πεζῇ ἀπὸ τῶν πόλεων, καὶ ἐδίδασκεν αὐτούς. Ἐπειδὴ δὲ ὁ τόπος ἦτο ἔρημος καὶ ἡ ὥρα εἶχεν ἤδη παρέλθη, δὲν εἶχον δὲ οἱ ὄχλοι τροφὰς διὰ νὰ φάγωσιν, ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς διὰ πέντε ἄρτων καὶ δύο ἰχθύων, τὰ ὁποῖα ηὐλόγησεν, ἔθρεψε θαυμασίως πεντακισχιλίους ἄνδρας, ἐκτὸς τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδίων. Οἱ ὄχλοι καταπλαγέντες ἐκ τοῦ θαύματος τούτου ἐζήτουν νὰ ἀναγορεύσωσιν αὐτὸν βασιλέα, ἀλλ᾽ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἀπῆλθε καὶ πάλιν εἰς τὸ ὄρος τοὺς δὲ μαθητὰς αὐτοῦ διέταξε νὰ εἰσέλθωσι εἰς τὸ πλοῖον καὶ νὰ πλεύσωσι πρὸς τὴν Καπερναούμ. Τὴν νύκτα δὲ ἐκείνην ἦλθε καὶ ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ πλοῖον περιπατῶν ἐπὶ τῆς θαλάσσης, ὅπερ ἐπέτρεψε καὶ εἰς τὸν Πέτρον νὰ πράξῃ, ὅστις ὅμως φοβηθεὶς δι᾽ ὀλιγοπιστίαν ἐκινδύνευσε νὰ καταποντισθῇ, ἐὰν δὲν ἔτεινεν αὐτῷ τὴν χεῖρα καὶ ἔσωζεν αὐτὸν ὁ Κύριος. Μετέβη τότε ὁ Σωτὴρ μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ εἰς τὴν γῆν Γεννησαρέτ, ὅπου ἐθεράπευσε πολλοὺς ἀσθενεῖς καὶ κακῶς ἔχοντας, καὶ ἔπειτα ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Καπερναούμ, ὅπου ἔδραμον καὶ οἱ ὄχλοι ζητοῦντες αὐτόν.

Ἐνταῦθα ὁ Σωτὴρ ἀνέπτυξεν ἐνώπιον τοῦ ὄχλου τῶν Ἰουδαίων ἐν τῇ Συναγωγῇ σπουδαιοτάτην καὶ ὑψηλὴν διδασκαλίαν, ἥτις εἶναι ἐπαγγελία καὶ προετοιμασία τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας, τὸ ὁποῖον ἔμελλε βραδύτερον νὰ συστήσῃ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ. Ἀφ᾽ οὗ δηλονότι ἤλεγξε τοὺς ὄχλους διὰ τὴν ἐσφαλμένην αὐτῶν γνώμην περὶ αὐτοῦ, διότι μεθ᾽ ὅλα τὰ θαυμάσια, τὰ ὁποῖα ἐτέλεσεν ἐξηκολούθουν νὰ θεωρῶσιν αὐτὸν ὡς ἁπλοῦν διδάσκαλον τοῦ νόμου, ὡς τὸν Προφήτην τὸν ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, ἢ ὡς ἐγκόσμιον ἄρχοντα καὶ ἐπίγειον βασιλέα, ἤρχισε νὰ νουθετῇ αὐτοὺς νὰ πιστεύσωσιν εἰς αὐτὸν ὡς παρὰ Θεοῦ ἀποσταλέντα, ὡς Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ὕστερον ἀπὸ τόσα σημεῖα ἐζήτουν πάλιν σημεῖον διὰ νὰ ἴδωσι καὶ νὰ πιστεύσωσι, τὸν δὲ πρὸ ὀλίγου πολλαπλασιασμὸν τῶν ἄρτων εὕρισκον ὡς σημεῖον ἴσον, ἢ κατώτερον τοῦ μάννα, τὸ ὁποῖον οἱ πατέρες αὐτῶν ἔφαγον ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὁ Σωτὴρ μετὰ θείας δυνάμεως ἀποδεικνύει, ὅτι καὶ τὸ μάννα τότε δὲν ἔδωκεν ὁ Μωϋσῆς, ἀλλ᾽ ὁ Θεός, καὶ τόρα πάλιν ὁ Θεὸς δίδει τὸν ἄρτον τὸν ἀληθινόν, καὶ διδάσκει ρητῶς λέγων. «*Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς,* » *ὁ καταβαίνων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ*». Ἔπειτα προσθέτει μετὰ κύρους θεο-

πρεπους. «*Ἀμήν, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν· ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ ἔχει ζωὴν αἰώ-» νιον· ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς*». Συγκρίνει τὸ μάννα πρὸς τὸν ὑπ' αὐτοῦ δοθησόμενον ἄρτον καὶ βεβαιοῖ ὅτι ὁ ἄρτος οὗτος εἶναι ***ἡ σὰρξ*** αὐτοῦ, τὴν ὁποίαν θὰ δώσῃ ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἰουδαῖοι ἀκούοντες ταῦτα ἐμάχοντο πρὸς ἀλλήλους, σαφέστερον τότε κηρύττει, λέγων. «*Ἀμήν, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν: ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα » τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίητε αὐτοῦ τὸ αἷμα οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν » ἑαυτοῖς.... Ἡ γὰρ σάρξ μου ἀληθῶς ἐστι βρῶσις, καὶ τὸ αἷμά μου ἀλη-» θῶς ἐστι πόσις*». Τὰ θεῖα ταῦτα λόγια πολλοὶ ἐκ τῶν μαθητῶν ἐθεώρησαν σκληρὰ καὶ διὰ τοῦτο ἀπεχωρίσθησαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἄλλοι ὅμως διὰ τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου ὡμολόγησαν ὅτι ὁ Κύριος ἔχει καὶ διδάσκει λόγια ζωῆς αἰωνίου, καὶ ἐπίστευσαν ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. Ὅταν ταῦτα ἐλέχθησαν ἦσαν παραμοναὶ τοῦ Πάσχα. «*Ἦν δὲ ἐγγὺς τὸ Πάσχα, ἡ ἑορτὴ τῶν Ἰουδαίων*».

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑΙ ΟΜΙΛΙΑΙ

ΟΜΙΛΙΑ ΜΣΤ'.

ΤΟ ΜΥΣΤΗΡΙΟΝ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑΣ

ΞΓ'.

Ο ΧΡΟΝΟΣ ΚΑΙ Ο ΤΡΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΙΣ ΣΩΜΑ ΚΑΙ ΑΙΜΑ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΤΟΥ ΑΡΤΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΟΙΝΟΥ ΕΝ ΤΗ ΑΓΙΑ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ.

> ***«Αὐτὸς ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος μεταποιοῦνται εἰς » σῶμα καὶ αἷμα Θεοῦ. Εἰδὲ τὸν τρόπον ἐπιζητεῖς » πῶς γίνεται, ἀρκεῖ σοι ἀκοῦσαι, ὅτι διὰ Πνεύμα-» τος Ἁγίου,.... Καὶ πλέον οὐδὲν γινώσκομεν, ἀλλ' » ὅτι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἀληθὴς ἐστι καὶ ἐνεργὴς » καὶ παντοδύναμος, ὁ δὲ τρόπος ἀνεξερεύνητος».***
> *(Δαμασκην. Ἔκθεσ. ὀρθοδ. πίστ. βιβλ. δ' κεφ. 13)*

Ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν εἶναι πράγματι καὶ ἀληθινὰ παρὼν εἰς τὸ μυστήριον τῆς Ἁγίας Εὐχαριστίας, μᾶς τὸ εἶπεν ὁ ἴδιος· ἠξεύρομεν δὲ ὅτι ὁ λόγος τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή. «Τοῦτο, » λέγει, ἐστὶ τὸ σῶμά μου»· «τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου»· «ἡ σάρξ μου ἀλη-» θῶς ἐστι βρῶσις, καὶ τὸ αἷμά μου ἀληθῶς ἐστι πόσις». Τὴν ἀλήθειαν τῶν λόγων τούτων τοῦ Ἰησοῦ παραδεχθεὶς τελείως καὶ κατὰ γράμμα καὶ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Ἀπόστολος Παῦλος, ὁμολογεῖ μὲ τὸν πλέον ἔντονον τρόπον, ὅτι ἡ Ἁγία Εὐχαριστία εἶναι κοινωνία τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ· διὸ καὶ ἐρωτᾷ ὡς ἑξῆς· «τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας ὃ εὐλο-

» γοῦμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐστι; τὸν ἄρτον ὃν » κλῶμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐστι;» Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις, καὶ αἱ ἱεραὶ Λειτουργίαι, καὶ αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι καὶ οἱ Πατέρες καὶ Διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας, ὅλοι οὗτοι εἶναι μάρτυρες ἀξιόπιστοι καὶ κήρυκες διαπρύσιοι, τίνος πράγματος; Ὅτι ἡ ὀρθόδοξος ἡμῶν Ἐκκλησία, στηριζομένη ἐπὶ τῶν ρητῶν καὶ σαφῶν λόγων τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ ἐπὶ τῆς διδασκαλίας τῶν ἱερῶν Ἀποστόλων, πιστεύει καὶ ὁμολογεῖ τὸ δόγμα τῆς μεταβολῆς ἢ μεταποιήσεως τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου τῆς Ἁγίας Κοινωνίας εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Ἀλλὰ πότε ἀκριβῶς καὶ πῶς γίνεται ἡ μεταποίησις αὕτη ἢ ἡ μεταβολή; Ἡ ἀπάντησις εἰς τὰς δύο ταύτας ἐρωτήσεις θὰ εἶναι τὸ θέμα τοῦ σημερινοῦ μας λόγου.

Ἐκ τῶν προηγουμένων ὁμιλιῶν μας ἠξεύρομεν ἤδη, ἀγαπητοί, καὶ ἐνθυμούμεθα, πιστεύω, τὸ πῶς ὁ Κύριος ἡμῶν ἐτέλεσε κατὰ τὸν μυστικὸν δεῖπνον τὴν πρώτην ἐκείνην ἱερὰν Μυσταγωγίαν, τῆς ὁποίας πιστὴ ἐπανάληψις εἶναι εἰς τὸ κεντρικὸν καὶ οὐσιῶδες αὐτῆς μέρος ἡ θεία Λειτουργία, ἡ τελουμένη ἔκτοτε εἰς τοὺς ἱεροὺς ναοὺς τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἀφοῦ ὁ Κύριος ἡμῶν ηὐχαρίστησε πρῶτον τὸν Θεόν, Ἀφοῦ ηὐλόγησεν ἔπειτα τὸν ἄρτον, καὶ ἡγίασεν αὐτὸν διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ Οὐρανίου αὐτοῦ Πατρός, ἀφοῦ κατόπιν ἔκοψε τὸν ἴδιον ἄρτον, τότε τέλος μετέδωκεν ἐξ αὐτοῦ εἰς τοὺς μαθητάς του, εἰπὼν εἰς αὐτούς· «λάβετε » φάγετε· τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου». Τὸ αὐτὸ ἔπραξεν ἀκριβῶς καὶ ὡς πρὸς τὸν οἶνον, τὸν ὁποῖον μεταδίδων ἐπίσης εἰς τοὺς μαθητάς του, εἶπε πάλιν «πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ αἷμά μου». Ἐκ τῆς ἀναλύσεως ταύτης τῶν λόγων καὶ τῆς πράξεως τοῦ Ἰησοῦ κατὰ τὴν παράδοσιν τῆς Ἁγίας Εὐχαριστίας, τί θετικὸν ἐξάγομεν; Ὅτι ὅταν ὁ Κύριος ἡμῶν προσεκάλει τοὺς μαθητάς του νὰ φάγωσι καὶ νὰ πίωσι τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον διὰ τοῦ «λάβετε φάγετε» καὶ διὰ τοῦ «πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες», ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος ἦσαν ἤδη μεταβεβλημένοι εἰς τὸ ἴδιον αὐτοῦ σῶμα καὶ αἷμα διὰ τῆς εὐχαριστίας καὶ τῆς εὐλογίας αὐτοῦ· ἑπομένως τὸ «φάγετε» καὶ «τὸ πίετε» δὲν ἐκφράζουν ποσῶς θέλησιν καὶ ἐνέργειαν τοῦ Χριστοῦ περὶ μεταβολῆς τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου εἰς τὸ ἄχραντον αὐτοῦ σῶμα καὶ αἷμα· ἀλλὰ τί σημαίνουν λοιπόν; Εἶναι εἰδοποίησις περὶ τοῦ τετελεσμένου γεγονότος καὶ πρόσκλησις περὶ μεταλήψεως τοῦ ἡγιασμένου ἤδη ἄρτου καὶ οἴνου. Μὲ ἄλλας λέξεις ὁ Κύριος ἡμῶν ἤθελε νὰ πληροφορήσῃ τοὺς μαθητάς του, ὅτι ἡ προηγουμένη του πρᾶξις τῆς εὐχαριστίας πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τῆς εὐλογίας τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ ποτηρίου ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν μεταβολὴν αὐτῶν εἰς τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ σῶμα καὶ αἷμα, καὶ ὅτι τώρα μεταδίδει πρὸς τοὺς μαθητάς του νὰ φάγωσι καὶ νὰ πίωσιν ἐξ αὐτῶν, μὲ τὴν σύγχρονον παραγγελίαν νὰ ἐπαναλαμβάνωσι καὶ αὐτοὶ τὴν αὐτὴν ἱερουργίαν.

Αὕτη εἶναι ἡ ἀληθὴς ἔννοια τοῦ «λάβετε φάγετε» καὶ τοῦ «πίετε». Τὰ ρήματα δηλαδὴ ταῦτα σημαίνουν τὴν πρᾶξιν τῆς δόσεως καὶ προσφορᾶς, καὶ ὄχι τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἁγιασμοῦ τῶν τιμίων Δώρων· αὕτη ἡ δευτέρα ἐνέργεια προηγήθη, ὡς ἦτο φυσικόν, τῆς πρώτης πράξεως τοῦ Κυρίου. Καὶ ἐπιμένω τόσον εἰς τὴν διαλεύκανσιν τοῦ ζητήματος τούτου

διὰ τὸν ἑξῆς λόγον. Διότι καὶ ἐδῶ ἡ ἀντίληψις καὶ ἡ πρᾶξις τῶν αἱρετικῶν εἶναι διάφορος πρὸς τὴν τῆς ἰδικῆς μας Ἐκκλησίας· δὲν συμβιβάζεται δὲ διόλου μὲ τὴν συνέχειαν τῶν λόγων καὶ τῶν πράξεων τοῦ Ἰησοῦ κατὰ τὴν σύστασιν τῆς Ἁγίας Κοινωνίας, τῆς ὁποίας, εἴπαμεν, ἀναπαράστασις εἶναι καὶ ἐξακολούθησις ἡ ὑπὸ τοῦ ἱερέως τελουμένη ἱερὰ Λειτουργία. Τί φρονοῦν δηλαδὴ οἱ αἱρετικοὶ εἰς τὴν προκειμένην περίστασιν; Ὅτι κατὰ τὴν ἱεροτελεστίαν τῆς Ἁγίας Εὐχαριστίας ἡ μεταβολὴ τῶν αἰσθητῶν σημείων αὐτῆς τ. ἔ. τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου δὲν γίνεται τάχα διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὴν ὁποίαν περιλαμβάνει ἡ ἰδιαιτέρα ἐπὶ τούτῳ εὐχὴ τῆς Λειτουργίας, ἀλλὰ διὰ τῶν λογίων τοῦ Χριστοῦ, «τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου» καὶ «τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου». Σύμφωνα δὲ μὲ τὴν ἐσφαλμένην ταύτην θεωρίαν οἱ αἱρετικοὶ ἱερεῖς ἐν τῇ ἱερουργίᾳ τῆς Εὐχαριστίας δὲν ἐπικαλοῦνται τὸν Θεὸν νὰ ἁγιάσῃ τὰ τίμια δῶρα διὰ τῆς συνεργείας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, οὐδὲ εὐλογοῦσιν αὐτά· ἀλλὰ τί κάμνουν; Ἀπαγγέλλουν μόνον ἱστορικῷ τῷ τρόπῳ τὰ λόγια τοῦ Χριστοῦ, «λάβετε φάγετε, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου», καὶ «πίετε » ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ αἷμά μου». Πιστεύουν δὲ ὅτι δι' αὐτῶν καὶ μόνον τῶν δεσποτικῶν ῥημάτων καὶ μόνον διὰ τῆς δείξεως τῶν ἁγίων δώρων ἁγιάζονται καὶ *μετουσιόνονται*, ἤτοι μεταβάλλονται εἰς σῶμα καὶ αἷμαι τοῦ Χριστοῦ. Εἶναι ὅμως τοῦτο ἀπάτη δεινή. Διότι ὁ τρόπος οὗτος τοῦ ἁγιασμοῦ δὲν συμβιβάζεται μὲ τὸν οὐσιώδη καὶ ἀπαραίτητον ὅρον τῆς ἐκτελέσεως τῶν Μυστηρίων, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖον ὅρον τί ἀπαιτεῖται; Ἡ ὑπὸ τοῦ ἱερέως εὐλογία τῆς μυστηριακῆς ὕλης καὶ ἡ ἐπίκλησις τῆς θείας Χάριτος. Διὰ τοῦτο ὅλοι οἱ Διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας, μὴ ἐξαιρουμένων μηδὲ τῶν ἀρχαίων Λατίνων Διδασκάλων, ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῶν Ἀποστόλων ἐφρόνουν καὶ ἐκήρυττον, σύμφωνα βεβαίως μὲ τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου, τί πρᾶγμα; Ὅτι ἡ θαυμασία μεταβολὴ τῶν ἁγίων δώρων ἐν τῇ θείᾳ Λειτουργίᾳ ἐνεργεῖται ὄχι διὰ τῶν δεσποτικῶν λογίων περὶ τοῦ Μυστηρίου, ἀλλὰ διὰ τῆς εὐλογίας τῶν δώρων καὶ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ὀρθόδοξος ἡμῶν Ἐκκλησία ἀποκρούει τὴν καινοτομίαν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, καὶ ἐμμένει πιστὴ καὶ ἀκριβὴς εἰς τὴν γνησίαν ἀποστολικὴν παράδοσιν, καὶ συμφωνεῖ μὲ τὴν ὀρθὴν διδασκαλίαν τῶν ἁγίων καὶ θεοφόρων Πατέρων καὶ Διδασκάλων της, καὶ μιμουμένη τὸ παράδειγμα καὶ τὴν ἐντολὴν τοῦ θείου αὐτῆς ἱδρυτοῦ, τί διδάσκει; Ὅτι ἡ καθαγίασις τῶν τιμίων δώρων γίνεται δι' εὐχαριστίας τοῦ Θεοῦ καὶ εὐλογίας τῶν δώρων καὶ ἐπικλήσεως τοῦ Θεοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πότε δέ; Καθ' ἣν ὥραν ὁ ἱερεὺς ἀπαγγέλλει τὴν εἰδικὴν πρὸς τοῦτο εὐχήν. Ἡ εὐχὴ δὲ αὕτη, ἥτις ὁμοῦ μὲ τὸν ἄρτον, καὶ τὸν οἶνον, τὸ ὕδωρ ἀποτελεῖ ἐπίσης αἰσθητὸν σημεῖον τοῦ Μυστηρίου, ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ἔτι προσφέρομέν σοι τὴν λογικὴν ταύτην καὶ ἀναίμακτον λατρείαν, » καὶ παρακαλοῦμέν σε καὶ δεόμεθα καὶ ἱκετεύομεν. Κατάπεμψον τὸ » Πνεῦμά σου τὸ Ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα. » Καὶ ποίησον τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον τίμιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου. Τὸ » δὲ ἐν τῷ Ποτηρίῳ τούτῳ τίμιον αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου· μεταβαλὼν τῷ » Πνεύματί σου τῷ Ἁγίῳ». Κατὰ τὴν στιγμὴν λοιπὸν ταύτην γίνεται ἡ

μεταβολὴ ἢ *μεταποίησις* ἢ *μετουσίασις*, ὅπως καὶ ἄλλως λέγεται, τῶν ἁγίων δώρων· ἔκτοτε δὲ ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τραπέζης παρίσταται ἀληθῶς, πραγματικῶς καὶ οὐσιωδῶς αὐτὸς ὁ Χριστός. Διὰ τοῦτο ὁ ἱερουργὸς τοῦ Μυστηρίου πιστεύων, ὅτι ἔχει ἤδη ἐνώπιόν του ἐπὶ τοῦ Ἁγίου Θυσιαστηρίου ὄχι ἁπλοῦν ἄρτον καὶ οἶνον, ἀλλὰ τὸ ἀληθινὸν σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ τί κάμνει; Πίπτει γονυκλινὴς πρὸ τῆς Ἁγίας Τραπέζης καὶ προσκυνεῖ εὐλαβῶς καὶ ἐν φόβῳ Θεοῦ τὰ ἅγια δῶρα, εὐχαριστῶν συνάμα τὸν Θεόν, ὅτι, ἂν καὶ θνητὸς ἄνθρωπος κατηξιώθη ὑπ᾽ αὐτοῦ νὰ ἐπιτελέσῃ τὸ φρικτὸν τοῦτο Μυστήριον διὰ τῆς χάριτος τοῦ Παναγίου Πνεύματος.

Πάντοτε λοιπὸν ἡ Μήτηρ ἡμῶν Ἐκκλησία ἐπίστευε σταθερῶς καὶ ἐδίδασκε παρρησίᾳ, ὅτι τὰ δῶρα τῆς Εὐχαριστίας πρὸ τοῦ μὲν εὐλογηθοῦν καὶ γίνῃ ἡ ἐπίκλησις τοῦ Θεοῦ πρὸς ἁγιασμὸν αὐτῶν εἶναι ἁπλοῦς ἄρτος καὶ οἶνος κοινός, κατόπιν ὅμως τῆς εὐλογίας καὶ τῆς ἐπικλήσεως μεταβάλλονται θαυμασίως εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ. «Τί καλεῖς τὸ » προσφερόμενον δῶρον πρὸ τῆς ἱερατικῆς ἐπικλήσεως;» ἐρωτᾷ εἷς ἀρχαῖος Διδάσκαλος τῆς Ἐκκλησίας· καὶ ἀπαντᾷ ὁ ἴδιος εἰς τὴν ἐρώτησιν· ὀνομάζεις αὐτὸ ἄρτον καὶ οἶνον. «Μετὰ δὲ τὸν ἁγιασμόν», ἐρωτᾷ πάλιν, «πῶς ταῦτα προσαγορεύεις;» «Σῶμα Χριστοῦ καὶ αἷμα Χριστοῦ».

Ναί, ἀγαπητοί! ἀληθινὰ μεταβάλλεται ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος τῆς Ἁγίας Εὐχαριστίας εἰς τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ· τοῦτο ἀποτελεῖ σπουδαῖον ἄρθρον τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἡμῶν. Ἀλλὰ τώρα ἴσως ἐρωτήσῃ τις. Καλά! ὡς Χριστιανὸς Ὀρθόδοξος τὸ πιστεύω καὶ ἐγὼ καὶ τὸ ὁμολογῶ ἀνενδοιάστως τί δηλαδή; Ὅτι ὁ μὲν ἄρτος μεταποιεῖται εἰς αὐτὸ τὸ ἀληθὲς τοῦ Κυρίου σῶμα, τὸ ὁποῖον ἐγεννήθη εἰς τὴν Βηθλεὲμ ἐκ τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας, ἐβαπτίσθη ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου, ἔπαθεν, ἐτάφη, ἀνέστη, ἀνελήφθη, κάθηται ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, μέλλει νὰ ἐπανέλθῃ πάλιν ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ· ὁ δὲ οἶνος μεταβάλλεται καὶ αὐτὸς καὶ μετουσιώνεται εἰς αὐτὸ τὸ ἀληθὲς τοῦ Χριστοῦ αἷμα, τὸ ὁποῖον ἔχυσεν οὗτος κρεμάμενος ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ὑπὲρ τῆς ζωῆς τοῦ κόσμου. Ἀλλὰ, μὲ ἐρωτᾷς· πῶς ἆρά γε γίνεται ἡ μεταβολὴ καὶ μεταποίησις αὕτη χωρὶς νὰ ἀλλοιώνεται ἡ ἐξωτερικὴ μορφὴ καὶ ἡ γεῦσις τῶν ἁγίων δώρων;

Πρὸς ἐξήγησιν τοῦ τρόπου τῆς μεταβολῆς τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου τῆς Ἁγίας Εὐχαριστίας ἔγιναν, ἀγαπητοὶ, πολλαὶ προσπάθειαι ἐκ μέρους τῶν θεολόγων καὶ εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἐποχὴν τῶν Πατέρων καὶ Διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας καὶ βραδύτερον μεταξὺ τῶν Δυτικῶν καὶ τῶν Διαμαρτυρομένων. Ἀλλ᾽ αἱ γενόμεναι ἐξηγήσεις εἴτε δὲν εἶναι ἐπαρκεῖς, εἴτε μάλιστα εἶναι περισσότερον παρεξηγήσεις παρὰ διασαφήσεις. Ἡ μόνη δ᾽ ὀρθὴ διδασκαλία εἶναι ἡ ὑπὸ τῆς Μητρὸς ἡμῶν Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας διδασκομένη.

Ποία δὲ εἶναι αὕτη; Ὅτι μεταβάλλεται μὲν πράγματι καὶ ἀληθῶς ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ τὸ πῶς γίνεται ἡ μεταβολὴ αὕτη; Τοῦτο εἶναι θαῦμα καὶ εἶναι ἀκατανόητον εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ ἀνθρώπου. Μήπως δὲν εἶναι ἀκατάληπτα καὶ τόσα ἄλλα μυστήρια καὶ θαύματα εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, τῶν ὁποίων ἐν τούτοις τὴν ὕπαρξιν καὶ τὴν ἀλήθειαν δὲν δυνάμεθα νὰ ἀρνηθῶμεν, ἐφ᾽ ὅσον δὲν μᾶς

ἠρνήθη ὁ νοῦς καὶ αἱ αἰσθήσεις μας; «Πῶς ἔσται μοι τοῦτο» εἶπεν ἡ Παρθένος πρὸς τὸν Ἄγγελον, ὅστις τὴν εὐηγγελίσθη, «ἐπεὶ ἄνδρα οὐ » γινώσκω;» Ἀποκρίνεται ὁ Γαβριήλ· «Πνεῦμα Ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ » σὲ καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι».

Καὶ τώρα ἐρωτᾶς πῶς ὁ ἄρτος γίνεται σῶμα Χριστοῦ καὶ ὁ οἶνος καὶ τὸ ὕδωρ σῶμα Χριστοῦ; «Λέγω σοι κἀγώ, Πνεῦμα ἅγιον ἐπιφοιτᾷ καὶ » ταῦτα ποιεῖ τὰ ὑπὲρ λόγον καὶ ἔννοιαν». Ὅπου, λέγει, δὲν φθάνει ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὰ μυστήρια, τὸν βοηθεῖ ἡ πίστις εἰς τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ· ποῖος δὲ δύναται νὰ ἀρνηθῇ τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ; Λοιπὸν καὶ ἐδῶ «αὐτὸς ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος μεταποιοῦνται εἰς σῶμα καὶ » αἷμα Θεοῦ. Εἰ δὲ τὸν τρόπον ἐπιζητεῖς, πῶς γίνεται ἀρκεῖ σοι ἀκοῦσαι, » ὅτι διὰ Πνεύματος Ἁγίου, ὥσπερ καὶ ἐκ τῆς Ἁγίας Θεοτόκου διὰ » Πνεύματος Ἁγίου ἑαυτῷ καὶ ἐν ἑαυτῷ σάρκα ὑπεστήσατο (ἔλαβε σάρκα)· » καὶ πλέον οὐδὲν γινώσκομεν, ἀλλ' ὅτι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἀληθής ἐστι, » καὶ ἐνεργής, καὶ παντοδύναμος, ὁ δὲ τρόπος ἀνεξερεύνητος».

Ἰδού, ἀγαπητοί, ἡ διδασκαλία τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας περὶ τῆς μεταβολῆς τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου ἐν τῇ Ἁγίᾳ Εὐχαριστίᾳ· παραδέχεται τὸ γεγονὸς τῆς μεταποιήσεως, ἀλλὰ δὲν ἐπιχειρεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὰ ἀνερμήνευτα μὲ τὸν περιωρισμένον τοῦ ἀνθρώπου λόγον, ἢ μᾶλλον προτιμᾷ εἰς τοιαύτην περίστασιν νὰ ἐμπιστεύεται εἰς τὸν Θεόν. Ὁ Θεὸς εἶναι, λέγει, παντοδύναμος καὶ πανάγαθος, ἠθέλησε δὲ καὶ ἠδυνήθη νὰ δημιουργήσῃ τὸν κόσμον ἐκ τοῦ μηδενός, καὶ συνάψῃ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ πνεῦμα μὲ τὴν ὕλην, νὰ ἐξαποστείλῃ τὸν υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον ἵνα σαρκωθῇ καὶ γίνῃ ἄνθρωπος χωρὶς νὰ παύσῃ ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι Θεός. Ὁ Χριστὸς ἠδυνήθη νὰ ἐκτελέσῃ τόσα θαύματα· καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐνεργεῖται καὶ παρ' ἡμῖν κατὰ τρόπον ἄγνωστον εἰς ἡμᾶς ἡ ἀφομοίωσις τῶν τροφῶν μὲ τὸ σῶμά μας. Τόσα λοιπὸν θαύματα καὶ μυστήρια μᾶς περιβάλλουν, τὰ ὁποῖα βεβαίως δὲν δυνάμεθα ν' ἀρνηθῶμεν· διὰ τί δὲ νὰ μὴ πιστεύω καὶ ὁμολογῶ καὶ τὸ θαῦμα τῆς μετουσιώσεως ἐν τῇ Ἁγίᾳ Εὐχαριστίᾳ, ἔστω καὶ ὅτι δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω τὸν τρόπον τῆς ἐνεργείας αὐτῆς; Μὲ ἀρκεῖ ὅτι μοῦ τὸ λέγει ὁ Χριστός, τὸ στόμα τῆς ἀληθείας· μὲ ἀρκεῖ ὅτι τὸ ἐπαναλαμβάνουν οἱ πνευματοφόροι Ἀπόστολοι μὲ ἀρκεῖ ὅτι αὐτὸ διδάσκουν καὶ οἱ θεοφόροι Πατέρες· μὲ ἀρκεῖ ὅτι ἡ ἀλάθητος τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία μοῦ τὸ προβάλλει ὡς δόγμα· μὲ ἀρκεῖ τέλος ὅτι ἡ πίστις μου αὐτὴ εἶναι πίστις τῶν ἁγίων Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Εὔχομαι δὲ μόνον ὁλοψύχως ὅπως Κύριος ὁ Θεὸς προσθέσῃ ἀκόμη περισσοτέραν πίστιν εἴς τε τὸν λέγοντα καὶ εἰς ὅλους τοὺς Χριστιανούς. Ἀμήν!